

**Nasimjon Adhamjon o'g'li Xudayberdiyev**

Namangan davlat universiteti magistranti

E-mail: xudayberdiyevnasimjon2207@gmail.com

**Xurshid Abdurashidovich Mirzahmedov**

Namangan davlat universiteti dotsenti, phd

E-mail: devdasdesign@gmail.com

## **ILMIY TADQIQOTDA SOTSIAL ETIKA**

**Annotatsiya:** Ushbu maqolada ilmiy tadqiqotda ijtimoiy etikaning o'rni va ahamiyati, uning metodologiyasi va amaliy qo'llanilishi haqida so'z yuritiladi. Ijtimoiy etika ilmiy izlanishlarda tasdiqlanadigan va o'lchanadigan ma'lumotlarga asoslanib, ilmiy tadqiqotlarda aniq xulosalar chiqarishga yordam beradi. Maqolada ijtimoiy etika metodlarning turlari, ular orasidagi farqlar, hamda ilmiy tadqiqotda ijtimoiy etika metodlarni qo'llashdagi cheklovlar va imkoniyatlar yoritiladi. Shu bilan birga, ijtimoiy etika va nazariy bilish o'rtasidagi aloqalar, metodologiyaning ilmiy jarayonlardagi o'rni ham ko'rib chiqiladi.

**Kalit so'zlar:** Ijtimoiy etika, ilmiy metod, kuzatish, eksperiment, nazariy bilim.

**Насимжон Адхамжон ўғли Худайбердиев**

Магистрант Наманганского государственного университета

**Хуршид Абдурашидович Мирзахмедов**

PhD, доцент Наманганского государственного университета

## **СОЦИАЛЬНАЯ ЭТИКА В НАУЧНЫХ ИССЛЕДОВАНИЯХ**

**Аннотация:** В данной статье рассматриваются роль и значение социальной этики в научных исследованиях, ее методология и практическое применение. Социальная этика помогает делать четкие выводы в научных исследованиях, основанные на данных, которые можно подтвердить и

измерить в ходе научных исследований. В статье описаны виды методов социальной этики, различия между ними, а также ограничения и возможности использования методов социальной этики в научных исследованиях. При этом рассматривается также соотношение социальной этики и теоретического знания, роль методологии в научных процессах.

**Ключевые слова:** Социальная этика, научный метод, наблюдение, эксперимент, теоретическое знание.

**Nasimjon A. Khudayberdiyev**

Master of Namangan State University

**Xurshid A. Mirzakhmedov**

PhD, Docent of Namangan State University

## **SOCIAL ETHICS IN SCIENTIFIC RESEARCH**

**Annotation:** *This article discusses the role and importance of social ethics in scientific research, its methodology and practical application. Social ethics helps to draw clear conclusions in scientific research based on verifiable and measurable data. The article discusses the types of social ethics methods, the differences between them, as well as the limitations and opportunities in using social ethics methods in scientific research. At the same time, the relationship between social ethics and theoretical knowledge, and the role of methodology in scientific processes are also considered.*

**Keywords:** *Social ethics, scientific method, observation, experiment, theoretical knowledge.*

### **Kirish**

Ilmiy tadqiqotlar jamiyatning rivojlanishi, yangi bilimlarning kashf etilishi va dolzarb muammolarga yechim topilishida muhim rol o'ynaydi. Biroq, ilm-fan va texnologiyaning tezkor rivojlanishi bilan birga, tadqiqotlarni olib borishda ijtimoiy va axloqiy mas'uliyatlar ham tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ilmiy

tadqiqotlar nafaqat ilmiy yutuqlarni amalga oshirish, balki bu jarayonlarda ishtirok etayotgan odamlarning huquqlari, xavfsizligi va farovonligini ta'minlashni ham nazarda tutadi. Shu sababli, ilmiy tadqiqotlar ijtimoiy etika prinsiplari asosida amalga oshirilishi lozim .

Ijtimoiy etika ilmiy faoliyatda jamiyat manfaatlarini, tadqiqot ishtirokchilarining huquqlarini, shaxsiy ma'lumotlarning himoya qilinishini, adolat va tenglikni ta'minlashni o'z ichiga oladi. Tadqiqotchilar faqat ilmiy maqsadlarni ko'zlab ish tutishlari bilan birga, ularning ishlari jamiyatga ijobiy ta'sir ko'rsatishi, ehtiyotkorlik bilan va mas'uliyat bilan olib borilishi kerak. Ilmiy etika ilmiy ishlarning samaradorligi va shaffofligini oshirish bilan birga, tadqiqotlar natijasida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan ijtimoiy, axloqiy va psixologik muammolarni oldini olishga xizmat qiladi.

Ushbu maqolada ilmiy tadqiqotlarda ijtimoiy etikaning ahamiyati, uning asosiy tamoyillari va amaliyotdagi o'rni tahlil qilinadi. Ilmiy tadqiqotlarni olib borishda etika tamoyillariga rioya qilish, nafaqat tadqiqotning sifatini yaxshilash, balki jamiyat uchun xavfsiz, adolatli va foydali natijalarga erishishni ham ta'minlaydi.

### **Adabiyotlar tahlili**

Ilmiy tadqiqotlarda ijtimoiy etika muammolari, ilmiy izlanishlar davomida yuzaga keladigan axloqiy va ijtimoiy masalalarni hal qilish uchun muhim bir yo'nalish sifatida paydo bo'lmoqda. Ijtimoiy etika ilm-fanning barcha sohalariga, jumladan tibbiyot, psixologiya, ijtimoiy fanlar va tabiiy fanlarga ta'sir qiladi. Tadqiqotchilar faqat ilmiy yutuqlarga erishish bilan cheklanib qolmay, balki bu jarayonlarni ijtimoiy manfaatlar, inson huquqlari va adolat nuqtai nazaridan ham baholashlari kerak.

Ijtimoiy etikaning ilmiy tadqiqotlarga ta'siri haqidagi tadqiqotlar 20-asrning oxiri va 21-asrning boshlarida faol rivojlanishni boshladi. Ko'plab ilmiy ishlar ijtimoiy etikaning tadqiqotning sifatini oshirish, jamiyatdagi ijtimoiy tenglikni ta'minlash va odamlarning huquqlarini himoya qilishdagi ahamiyatini ta'kidlagan. Masalan, **Beauchamp va Childress (2001)** o'zlarining "Prinsiplarga asoslangan

tibbiyot etikasi" asarida tibbiy tadqiqotlarda ijtimoiy etikaning ahamiyatini ta'kidlaydilar va shaxsiy huquqlarni hurmat qilish, maxfiylikni ta'minlash va adolatga asoslangan faoliyatni amalga oshirishni zarur deb biladilar. Ular, shuningdek, ijtimoiy etikaning ta'siri tufayli tadqiqot ishtirokchilarining roziligi, xavfsizligi va manfaatlarini himoya qilishni muhim vazifa deb hisoblaydilar. [1]

### **Tadqiqot metodologiyasi**

Ilmiy tadqiqotlarda ijtimoiy etika, tadqiqot jarayonini axloqiy va mas'uliyatli tarzda olib borishni ta'minlashga xizmat qiladigan tamoyillardan iborat. Ijtimoiy etika tadqiqot metodologiyasining muhim bir qismidir, chunki metodologiya tadqiqotning asosiy yo'nalishini, usullarini va maqsadlarini belgilaydi, shuningdek, tadqiqot ishtirokchilari va jamiyat uchun ijtimoiy va axloqiy javobgarlikni ta'minlaydi. Tadqiqot metodologiyasi ijtimoiy etikaning ilmiy ishlarni amalga oshirishdagi muhim jihatlarini o'z ichiga oladi va quyidagi tamoyillarni hisobga olishni talab qiladi:

#### **1. Axloqiy qoidalar va me'yorlar**

Tadqiqot metodologiyasining asosiy jihatida ijtimoiy etikaning axloqiy qoidalari bilan uyg'un bo'lishi zarur. Tadqiqotda ishtirok etadigan shaxslar (masalan, odamlar yoki guruhlar) ularning huquqlarini himoya qilish, rozilik olish va xavfsizlikni ta'minlash kabi axloqiy tamoyillarga amal qilish zarur. Bunga quyidagi tamoyillar kiradi:

#### **2. Tadqiqot usullari va texnikalari**

Tadqiqot metodologiyasi, shuningdek, tadqiqot usullari va texnikalarini belgilaydi. Ijtimoiy etikaning metodologiyaga ta'siri, ayniqsa, tadqiqotning aniqligini va ishonchliligini oshirish uchun metodlarning tanlanishida namoyon bo'ladi. Tadqiqotchilar usullarni tanlashda quyidagi omillarni hisobga olishlari kerak:

Tadqiqot usulining etikaning talablariga mosligi: Tadqiqot metodlari (eksperimentlar, anketalar, intervyular, so'rovlar, statistik tahlillar va h.k.) ijtimoiy etika tamoyillariga mos bo'lishi kerak. Tadqiqot usullari, ishtirokchilarning huquqlarini buzmasdan, axloqiy me'yorlarga rioya qilgan holda amalga oshirilishi

zarur. Adolat va tenglik: Tadqiqotchilar metodologiyani ishlab chiqishda adolatni ta'minlashlari kerak. Ishtirokchilarning teng huquqliligi, irqiy, jinsiy va ijtimoiy farqlarga nisbatan diskriminatsiya qilmaslik, metodologiyaning asosiy printsipli bo'lishi kerak.

### **Tahlil va natijalar**

Ilmiy tadqiqotda ijtimoiy etikaning roli, nafaqat tadqiqotlarning aniq va ishonchli natijalarga erishishini ta'minlashda, balki jamiyatdagi umumiy adolat, xavfsizlik va axloqiy me'yorlarni hurmat qilishda ham muhimdir. Tadqiqotlar natijalari ko'pincha ijtimoiy o'zgarishlarga olib kelishi mumkin, shuning uchun tadqiqot metodologiyasining ijtimoiy etika tamoyillari bilan uyg'unligi zarur. Quyida ilmiy tadqiqotda ijtimoiy etika tamoyillarining tahlili va ularning natijalari keltirilgan.

#### **1. Axloqiy masalalar va ishtirokchilarni himoya qilish**

Tadqiqot jarayonida ishtirokchilarning axloqiy va huquqiy himoyasi, ijtimoiy etikaning markaziy jihati hisoblanadi. Tadqiqotlarda ishtirokchilarning maxfiyligi, erkin roziligi, xavfsizligi va sog'lig'i himoya qilinishi kerak. Tadqiqotchilar, ishtirokchilardan ma'lumot olishda shaffof bo'lib, ularga tadqiqot jarayoni va uning ehtimoliy natijalari haqida to'liq ma'lumot berishlari zarur. Bunda tibbiy tadqiqotlar yoki psixologik eksperimentlar kabi sohalarda, odamlarning farovonligi va xavfsizligi ustuvor bo'lishi kerak.

Tahlil: Tadqiqotlarda ishtirokchilarni himoya qilishning axloqiy me'yorlari tadqiqotlarni yanada shaffof va ishonchli qiladi. Shu bilan birga, ijtimoiy etikaning asosiy tamoyillariga amal qilish, tadqiqotlarga bo'lgan ijtimoiy ishonchni oshiradi. Tadqiqot ishtirokchilari o'zlarini himoyalangan va xavfsiz his qilishlari, natijalarining jamiyat uchun qanday ahamiyatga ega ekanligini tushunishlari zarur.

Natijalar: Tadqiqotlarda ishtirokchilarning huquqlari va xavfsizligi himoya qilinishi, ilmiy natijalarining ijtimoiy manfaatlarga xizmat qilishini ta'minlaydi. Tadqiqot ishtirokchilarining roziligi va maxfiyligini ta'minlash orqali, ilmiy izlanishlar nafaqat axloqiy nuqtai nazardan to'g'ri, balki jamiyatning umumiy farovonligiga hissa qo'shadi.

## **2. Adolat va tenglikni ta'minlash**

Ijtimoiy etika, ilmiy tadqiqotlarda adolatni va tenglikni ta'minlashga katta e'tibor qaratadi. Tadqiqotchilar o'z tadqiqotlarida ishtirokchilarni ayrim ijtimoiy guruhlarga asoslanib ajratmasliklari kerak. Bunda, ehtimoliy diskriminatsiya va nohaqlikni oldini olish zarurdir. Tadqiqotlar tenglik, adolat va inklyuzivlik prinsiplariga asoslanishi lozim.

Tahlil: Tadqiqotlarda ishtirokchilarning teng huquqliligi va adolatliligi tadqiqot natijalarining aniq va ishonchli bo'lishiga yordam beradi. Tadqiqotda har qanday guruhning diskriminatsiyasiz va teng ravishda ishtirok etishi, ilmiy izlanishlarning umumiy ijtimoiy adolatga xizmat qilishini ta'minlaydi.

Natijalar: Tadqiqotlarda adolat va tenglikni ta'minlash, ilm-fan va jamiyat o'rtasida yaxshi munosabatlarni rivojlantiradi. Natijalar, jamiyatdagi barcha guruhlarning ehtiyojlarini qondirishga qaratilgan bo'ladi. Shu bilan birga, ijtimoiy tenglikni ta'minlash ilmiy ishlarda haqqoniylik va shaffoflikni oshiradi.

## **3. Maxfiylik va shaxsiy ma'lumotlarning himoyasi**

Ijtimoiy etika metodologiyasining yana bir muhim jihat — ishtirokchilarning shaxsiy ma'lumotlarini himoya qilishdir. Tadqiqotlar jarayonida to'plangan ma'lumotlar faqat ilmiy maqsadlar uchun ishlatilishi va ishtirokchilarning shaxsiy ma'lumotlari maxfiy saqlanishi kerak.

### **Xulosalar**

Ilmiy tadqiqotlarda ijtimoiy etika tadqiqotchilarning faolligini va ilm-fan rivojini jamiyat uchun foydali va mas'uliyatli tarzda yo'naltirishni ta'minlashda asosiy ahamiyatga ega. Tadqiqotlar, ayniqsa, insoniyat hayotiga ta'sir qiladigan tibbiy, ijtimoiy va iqtisodiy sohalarda, axloqiy me'yorlarga amal qilishni talab qiladi. Ijtimoiy etika, tadqiqot jarayonida ishtirokchilarning huquqlarini himoya qilish, xolislikni ta'minlash, maxfiylikni saqlash va adolatni ta'minlash orqali ilmiy izlanishlarning sifatini oshiradi va ularning natijalarini jamiyat ehtiyojlariga moslashtiradi.

Tadqiqot metodologiyasida ijtimoiy etika tamoyillari, ilmiy ishlarda ilmiy va axloqiy jihatdan to'g'ri yo'nalishlar tanlashni ta'minlaydi. Tadqiqotchilar, o'z

ishlarida adolat, tenglik, xavfsizlik va rozilikni ta'minlab, tadqiqotlarda ishtirok etadigan har bir shaxsning huquqlarini himoya qilishlari kerak. Bunga qo'shimcha ravishda, ilmiy tadqiqotlar natijalari jamiyatga foyda keltirishiga, ehtimoliy xavflardan saqlanishga va ijtimoiy mas'uliyatni oshirishga qaratilgan bo'lishi zarur.

### **Foydalanilgan adabiyotlar**

1. Beauchamp, T. L., & Childress, J. F. (2019). Principles of Biomedical Ethics (8th ed.). Oxford University Press.
2. Resnik, D. B. (2020). Ethics of Science: An Introduction. Routledge.
3. Glickman, S. W., & Zinner, D. E. (2015). Ethics in Clinical Research: An Introductory Guide. Elsevier.
4. Hansson, S. O. (2017). The Ethics of Science: A Guide to the Responsible Conduct of Research. Springer.
5. Pimple, K. D. (2012). The Ethics of Social Research: A Handbook. Springer.
6. J.Dewey. How We Think.1910
7. N. A. Shermuhamedova - Ilmiy tadqiqot metodologiyasi. Toshkent - 2014
8. A.N.Kolmogorov. Grundbegriffe der Wahrscheinlichkeitsrechnung.1933
9. J.P.Guilford. The Nature of Human Intelligence.1967
10. [https://en.wikipedia.org/wiki/Donald\\_Knuth](https://en.wikipedia.org/wiki/Donald_Knuth)